

Kreatív megoldások az e-könyvek bevezetésére könyvtárakban

Az *Elsevier* kiadó hírlevele arról tudósít, hogy milyen kihívásokat jelent az elektronikus információ térhódítása a könyvtárak számára, és hogy hogyan próbálnak erre válaszolni. E kihívás mellett a könyvtáraknak egy másik, újfajta „borzalommal” is szembe kell nézniük: az elektronikus információk kezelését végző könyvtáros esetleges távozásával. Egy ilyen megrázkódtatás túlélését segítő tippek és tanácsok után a folyóiratban az e-könyvek könyvtárakban történő bevezetésének és népszerűsítésének kreatív módjairól olvashatunk színes összeállítást.

Felkészülés egy újfajta borzalomra: az elektronikus információforrásokat kezelő könyvtáros távozására

Heidi Zuniga, a *Denveri Egyetem* (USA, Colorado) orvosi karának elektronikus információkat kezelő könyvtárosa, arra hívja fel a figyelmet, hogy természeti katasztrófák, árvizek, tűzvész, sürgősségi orvosi esetek és egyéb vészhelyzetek, még ha ritkán is, de előfordulhatnak a könyvtárakban, ám ezekre a könyvtárak általában fel vannak készülve. A dolgozók munkahely-változtatása, egy-egy könyvtáros távozásja pedig megszokott jelenség, mégis, adott esetben egy munkatárs távozása, tudásának és tapasztalatának kiesése, komoly gondot jelenthet egy könyvtárban, amire általában nincsenek felkészülve. Különösen így van ez az elektronikus információkat kezelő és karbantartó könyvtáros esetében akkor, ha a könyvtárban szinte kizárólag az ő munkaköre volt ezeknek a feladatoknak az elvégzése. Heidi Zuniga megoszt néhány ötletet az olvasókkal arról, hogy hogyan kezelhetik az ilyen helyzeteket. Néhány olyan eszköz ajánl, amelyek segíthetnek a nehézségek megelőzésében és leküzdésében:

- Az Electronic Resource Management Systems (ERMS) egy olyan, könyvtárak által használható szoftverrendszerek, amelyek rögzítik, és keres-

hetővé teszik az elektronikus információk kezeléséhez szükséges adatokat, például: licenccel kapcsolatos információk, adminisztratív bejelentkezések stb.

- Wiki felületek belső tudásmegosztásra.
- LibGuide és Basecamp rendszerek projektek menedzselésére, valamint fájlok és e-mailek megosztására.

Arra is ajánl megoldást, ha egy könyvtár nem használja ezeket az eszközöket: a legfontosabb információk hagyományos módon is rögzíthetők és megmenthetők, ha a távozó könyvtárossal még időben, a távozása előtt, készíttetnek egy részletes kimutatást az általa használt jelszavakról, bejelentkezésekről, URL címekről, folyamatban levő projektekről, határidőkről és szakmai partnerek adatairól.

A továbbiakban az e-könyvek könyvtári bevezetésének és népszerűsítésének kreatív gyakorlatáról olvashatunk konkrét beszámolókat.

Olvasói kérésre történő gyarapítás a Kansasi Egyetem Könyvtárában

Lea Currie, a Kansasi Egyetem Könyvtárának gyarapítási osztályvezetője arról számol be, hogy egy 2010-ben elindított kísérleti projekt keretében olvasói kérésre soron kívül szereznek be hagyományos, nyomtatott könyveket. Kéréseiket az olvasók egy ún. DDA rekordnak a könyvtár elektronikus katalógusába való betöltésével jelzik. Ennek az azóta DDA (Demand Driven Acquisition = Kérés szerinti gyarapítás) néven ismertté vált programnak a keretében az olvasók kérésére már e-könyveket is beszereznek. A rendelés után beérkezett e-könyvek a nyomtatott könyveknél hamarabb, azonnal hozzáférhetőek, rekordjaik pedig határozatlan ideig benne maradnak a katalógusban. Ezzel szemben az olvasói kérésre beszerzett nyomtatott könyvek rekordjait egy év után kitörlik, hiszen addigra a nyomtatott példányok általában elfogynak,

már nem szerezhető be. Az e-könyvek beszerzését a Kansasi Egyetem Könyvtára egy költségtakarékos modell alapján végzi. Ellátójuk, az *Ebook Library*, lehetővé tette számukra, hogy az olvasók által kért e-könyveket egy darabig, az első három alkalommal a beszerzési ár 10%-áért csak „béreljék”. A könyveket csak akkor kell megvásárolniuk, ha az olvasók, és így a könyvtár, negyedik alkalommal is kéri. Ha azonban a gyarapító könyvtárosok úgy ítélik meg, hogy az adott e-könyvre sok olvasói kérés fog érkezni, akkor a könyvet már első alkalommal megvásárolhatják. Az olvasói kérések elfogadása természetesen függ a könyvek áráról és szakterületétől is.

A társadalomtudományi könyvek közül például a 95 és 150 dollár közötti könyvek kerülnek be DDA rekorddal a katalógusba, vagyis az ebbe az árkategóriába tartozó könyvek szerezhető be olvasói kérésre, a fenti modell alapján. A 94,99 dollár alatti, illetve a 150 dollár fölötti könyvek beszerzéséről a könyvtáros dönt. A kategóriák a könyvek szakterületétől függően változnak. A tudományos és műszaki e-könyveknél a határ, amely alatt a könyvtáros dönt, 150 dollár, a 150, illetve a 200 dollár közötti könyvek kerülhetnek be a DDA katalógusba, tehát ez az árkategória szerezhető be olvasói kérésre. A 200 dollár fölötti könyvek beszerzéséről tudományos és műszaki területen ismét a könyvtáros dönt. Látható tehát, hogy a DDA beszerzés a Kansasi Egyetem Könyvtárában az összes beszerzésnek viszonylag kis százalékát teszi ki.

A DDA beszerzés még mindig újnak számít a Kansasi Egyetemen, így viszonylag kevés adat áll rendelkezésre róla. Az árkategóriák megállapításánál a 2010-es beszerzések árait vették alapul. Ennek alapján számították ki egy könyv átlagos árát és tervezték meg a következő évi kiadásokat. Így lehetővé vált a gyarapítási alap megosztása a DDA kérések költségei és a gyarapító könyvtáros döntése szerinti beszerzések költségei között.

A könyvtár statisztikái szerint a nyomtatott dokumentumoknak a 60%-át, a DDA beszerzéseknek pedig a 88%-át kölcsönzik. Az utóbbi magas kölcsönzési arány azt mutatja, hogy a kihasználtság növekedéséből adódó költséghatékonysága miatt a DDA programot érdemes bővíteni.

Egy fenntartható e-könyvvásárlási modell és egy sikeres partnerkapcsolat

Gayle Chan, a Hong Kongi Egyetem Könyvtárának gyarapítási osztályvezetője szerint e-könyvekre

vonatkozó politikájukban kulcsfontosságú szempont a fenntarthatóság. Az e-könyvek tudományos könyvtárakban való elterjedése attól függ, mennyire elérhető a könyvtárak számára, és hogy tartalmuk kielégíti-e a kutatással és tanúlással szemben támasztott igényeket. Az utóbbi években a Hong Kongi Egyetem könyvtára 5%-kal csökkentette nyomtatott szakkönyveinek beszerzésére fordított költségeit az elektronikus könyvek beszerzésére fordított kiadásai javára. 2010–11-ben az e-könyvek beszerzésére fordított költségei az új elektronikus információforrások beszerzésére fordított költségeinek 73%-át tették ki. Az e-könyveknek a szakkönyvkiadás terén növekvő arányához alkalmazkodva az elkövetkezendő öt évben az e-könyvek beszerzésére fordítható keretüket 20%-ról 45%-ra tervezik növelni. Szakmai előrejelzések szerint az e-könyvek aránya a szakkönyvkiadás terén 2010 és 2013 között meg fog duplázódni, míg a nyomtatott kiadványok számában 4%-os csökkenés várható. Az e-könyvek számának gyarapodása a Hong Kongi Egyetem könyvtárában az Elsevier kiadóval fennálló hosszú távú partnerkapcsolatnak is köszönhető, ugyanis az e-könyvek gyarapítását a könyvtár egy olyan fenntartható modell alapján végzi, amelyet a kiadóval közösen dolgoztak ki. A csökkenő költségvetés és a növekvő piaci verseny a könyvtárakat nagyobb költséghatékonyság elérésére, azaz a tényleges szükséglet és a kihasználtság szerinti gyarapításra kényszeríti. Új olvasói igények és csökkenő költségvetés mellett a könyvtár még kedvező konzorciumi feltételek mellett sem tudja fenntartani egy átfogó gyűjtemény kialakítására törekvő gyarapítási politikáját. Új forgatókönyvre van tehát szükségük, amelyet az olvasók igényei és gyűjteményük tényleges kihasználtsága diktál.

A Hong Kongi Egyetem könyvtára ezért olyan beszerzési modellt választott, amely szerint a megfelelő dokumentumokat a megfelelő időben szerzik be. Egyetemük a 2000-es évek elejétől alkalmazza a „just in time” (éppen időben) modellt – biztató eredménnyel. Az EBS (Evidence Based Selection –Tényeken Alapuló Kiválasztás) gyarapítási modellt a könyvtár az Elsevier kiadó javaslatára választotta. Az EBS egy „just in time” modell, amely lehetővé teszi az olvasók igényeihez való alkalmazkodást az e-könyvek beszerzésében, és annak az elvárásnak is megfelel, hogy egy újonnan megjelenő e-könyvet egy könyvtár azonnal elérhetővé tudjon tenni. A modell tudományos e-könyvek különböző csomagjait kínálja az Elsevier kiadó ScienceDirect eBook készletéből kedvezményes áron: a kiválasztott csomagokat a kiadó valós áruk

csékély százalékaért 12 hónapon keresztül teszi elérhetővé, és minden hónapban regisztrálja a tényleges felhasználók számát. A statisztika alapján az időszak végén a könyvtár eldöntheti, milyen e-könyvcsomagokat rendel meg a jövőben előre egyeztetett áron.

Az EBS modell hatékonysága

A Hong Kongi Egyetem könyvtárosai egyszerű vizsgálattal hasonlították össze az EBS modell szerinti és a könyvtárosi döntés szerinti gyarapítás költség- és felhasználási hatékonyságát. A két gyarapítási mód közül egyértelműen az EBS modell szerinti bizonyult hatékonyabbnak. A vizsgálat kimutatta, hogy az EBS modell alapján hozzáférhetővé vált e-könyvek olvasói felhasználtsága éveken keresztül lényegesen jobb volt, mint a hagyományosan, a gyarapító könyvtáros döntése alapján beszerzett e-könyveké. A Hong Kongi Egyetem könyvtára Ázsia egyik vezető tudományos könyvtáraként gyűjteményét lehetőség szerint mélységben és spektrumában is teljességre törekedve fejleszti, de a jelenlegi körülmények még a 2000-es évek elején elfogadott „just in time” gyarapítási politika követését sem teszik lehetővé. Ilyen körülmények között az EBS modell a könyvtárakat és a kiadókat egyaránt nyerő helyzetbe hozza.

A Torinói Egyetem Könyvtárának kísérleti projektje e-könyvek beszerzésére

A *Torinói Egyetem Központi Könyvtárának* két könyvtárosa, *Franco Bungaro* és *Bianca Gai* arról a kísérleti projektjükéről számolnak be, amellyel könyvtárukban az e-könyvek beszerzését végzik. A projekt kezdete előtt a könyvtárakból elérhető e-könyveket alacsony számuk és az olvasásukhoz szükséges eszközök hiánya miatt az olvasók egyáltalán nem használták.

A partnerek és a gyarapítási modell kiválasztása

A projekt a digitális könyvtár és öt helyi könyvtár partnerkapcsolatára épül, és a digitális eszközökkel leggyakrabban keresett tudományterületeken: kémia, állatorvostan, idegélettan, gyógyszerészet és orvosbiológia terén megjelenő e-könyvek beszerzését végzik a keretében. Célirányosan és strukturált stratégiákkal sajátos felhasználói csoportokat céloznak meg.

A projekt a könyvtár kettős célkitűzésének szolgálatában áll: új e-könyvgyűjtemények létrehozása a fenti tudományterületeken, valamint a felhasználók visszajelzéseinek mennyiségi és minőségi elemzése.

A projekt az e-könyvek beszerzését a Hong Kongi Egyetem Könyvtára által is alkalmazott EBS modell alapján végzi. Az első 12 hónapban nagyszámú e-könyv tényleges olvasói felhasználtságot kísérik figyelemmel, majd az eredmény alapján döntenek el, milyen e-könyvcsomagok hozzáférési jogát vásárolják meg a jövőben.

Az e-könyvolvasók tesztelése

A könyvtár több felmérést végzett, amelyek eredményeképpen kiderült, hogy az egyetemi felhasználók többsége még mindig szívesebben olvas asztali számítógépén e-könyveket, mint e-könyvolvasóval. Az utóbbi időben készített statisztikák viszont azt mutatják, hogy az egyetemi hallgatók mostanában inkább a táblagépek iránt érdeklődnek. Ennek ellenére a Torinói Egyetem könyvtárában elérhető áruk és képernyőkijelzésük miatt az e-könyvolvasók mellett döntöttek. Tíz e-könyvolvasóval elindítottak egy programot, amelynek keretében az olvasók Asus Eee Reader DR900 és Sony PRS-T1 típusú e-könyvolvasókat kölcsönözhetnek. 2012. január 1-jétől a szükséges formanyomtatvány kitöltése után a könyvtárhasználók 15 napra ingyen kölcsönözhetnek e-könyvolvasókat a projektben részt vevő öt könyvtárban. Az e-könyvolvasókat kölcsönző könyvtárhasználókkal egy kérdőívet is kitöltettek, hogy megtudják:

- hogyan viszonyulnak a felhasználók az e-könyvolvasókhöz egyetemi környezetben,
- milyen szempontok szerint történik az e-könyvek beszerzése, elérhetőségük biztosítása,
- milyen témakörökben olvasnának szívesen e-könyveket,
- milyen szerepet játszon a könyvtár az e-könyvek terjesztésében.

Egy másik kulcsfontosságú kérdés az volt, hogy az olvasók az e-könyveket az elektronikus folyóiratokhoz hasonlóan használják-e és, hogy az e-könyvek jellege mennyiben különbözik a folyóirat-adatbázisokétól. A kiadók ugyanazt az üzleti modellt javasolják mindkét médium számára, de a Torinói Egyetem Könyvtára az e-könyvek beszerzésére más modellt tartana megfelelőnek. A felmérésnek így az is célja volt, hogy a könyvtár véleményét statisztikai adatokkal alátámassza.

Az e-könyvek reklámozása a könyvtárban

A könyvtár különböző eszközökkel igyekszik felhívni az olvasók figyelmét új e-könyvgyűjteményére, amelyet többféleképpen is elérhetővé akarnak tenni; honlapján egy teljes oldal tudósít a könyvtárból elérhető e-könyvekről és egy Webwidget alkalmazással „e-könyvborítókát” is bemutatnak. A karokon és a hallgatók között szétosztott szórólappal is e-könyvekre próbálták felhívni a figyelmet. Az e-könyveket az egyetem tanulói felülete, a Moodle mellett, a könyvtár katalógusán keresztül is elérhetővé akarják tenni.

Az eredmények elemzése

Bár a felmérés még nem fejeződött be, bizonyos eredmények kezdenek kirajzolódni. A megkérdezettek 60%-a az e-könyv olvasókat részesíti előnyben a táblagépekkel szemben, ami igazolja a könyvtár elgondolását. Szintén 60% volt azoknak az olvasóknak az aránya, akik igénylik, hogy a könyvtár felkészítse őket az e-könyv olvasók használatára. A megkérdezettek 70%-a pedig azt szeretné, ha a könyvtárban még több e-könyv lenne elérhető. Az eddigi eredmények tehát azt valószínűsítik, hogy a könyvtár jó úton jár, amikor az e-könyvek és e-könyv olvasók beszerzésével, valamint az e-könyv olvasók használatára felkészítő képzésekkel bővíti feladat körét.

Az e-könyvek népszerűsítése a Bangkoki Egyetem könyvtárában

A Bangkoki Egyetem könyvtára Thaiföldön hathónapos segítő programot szervezett e-könyveinek az olvasók figyelmébe ajánlására. A program két részből állt: az e-könyvek olvasására és elérésére felkészítő képzéseket tartottak, valamint egy 15 feladatból álló versenyt is szerveztek az egyetem oktatói, diákjai, kutatói és más tagjai számára. A program eredményeképpen 41%-kal megnőtt az e-könyvek teljes szövegű letöltéseinek száma. A könyvtár csapata kreativitása, innovációs készsége és az e-könyvek bevezetése terén végzett munkája elismerésképpen megnyerte az Elsevier kiadó Discover

e-Books (Fedezd fel az e-könyveket!) 2011-es versenyt.

A program eredményesnek bizonyulhat más könyvtárak esetében is. Részletei a következőkben olvashatók:

Képzés e-könyv olvasók használatára

A képzés során egy csapat arra készítette fel az olvasókat és a könyvtár munkatársait, hogy hogyan használhatják ügyesen az e-könyv adatbázisokat és hogyan tölthetnek le belőlük anyagokat különböző eszközökre, pl. okostelefonra vagy táblagépre. A könyvtár az egyetem területén több helyen is felállított segítő pontokat, ahol az érdeklődők tájékoztatást, segítséget és bátorítást kaptak az e-könyvekkel és e-könyv olvasókkal kapcsolatban.

E-könyv ajánlása

A könyvtár csapata e-könyveinek egy csoportját úgy ajánlotta olvasói figyelmébe, hogy minden könyvhöz QR kódot rendelt, amelynek okostelefonnal vagy táblagéppel való beolvasása után az e-könyv azonnal letölthetővé vált.

Játssz és nyerj az e-könyvekkel!

A Bangkoki Egyetem Könyvtárában egy játékot is kitaláltak az e-könyvek népszerűsítésére. A játékhoz a válaszokat az e-könyvek adatbázisa tartalmazta. A játékosok minden helyes válasszal bekerültek egy díj elnyerését célzó sorsolásba. A játék online változatában a játékosoknak a könyvtár honlapján szereplő öt kérdésre kellett válaszolniuk. A könyvtár e-könyv adatbázisából kikereshető válaszokat a játékosok e-mailben küldhették el és nevük a helyes válaszok arányában került be a sorsoláson részt vevő nevek közé.

/ZUNIGA, Heidi – CURIE, Lea – CHAN, Gayle – BUNGARO, Franco – GAI, Bianca – NEW, Lionel: Eye on e-books. = Library Connect Newsletter, 10. köt. 2. sz. 2012. p. 1–7./

(Székely Ildikó)